

ПРОБЛЕМА ІНТЕГРАТИВНОЇ ІНТЕРАКЦІЇ ЗАГАЛЬНОФІЛОСОФСЬКИХ КАТЕГОРІЙ "МОРАЛЬНІСТЬ" ТА "ТВОРЧІСТЬ"

У контексті сучасних тенденцій розвитку освіти та принципів, концепцій функціонування суспільства, особливої актуальності набуває проблема розвитку моральної сфери та збагачення індивідуального морального досвіду особистості. Зважаючи на те, що найбільш сприятливим для формування моральної та духовної бази особистості є дитячий вік, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на віковій категорії, якій відповідають діти молодшого шкільного віку. Важливо висвітлити інтегративну модель розв'язання проблеми на кроснауковому рівні, в структурі інтеракції компонентів системи "моральність-творчі здібності". Загалом, проблема включає історико-філософський, історико-педагогічний, соціологічний та психологічні підходи.

Окремі аспекти проблеми представлені у доробку таких дослідників як Л. Омельченко, Л. Гавриш, П. Хоружа, І. Барташнікова, О. Барташніков, Ю. Бабаєва, Н. Лейтес, Т. Марютина, Т. Орлова, Г. Галгаш, В. Чучуков, Л. Масюта, В. Огнев'юк, В. Оржеховська, Т. Дем'янук, Т. Рабченюк, С. Максимюк, М. Явоненко.

Розглядаючи основні аспекти проблеми розвитку творчих здібностей та творчості загалом, як складового компонента проблеми формування морально-духовної сфери, в історико-філософському контексті, акцентуємо увагу на тому, що творчість в поглядах античних мислителів розглядається в двох формах: як дещо божественне – акт народження (творіння) космосу і як людське мистецтво, ремесло. На думку античних мислителів, творчість має вираження, подібне до наслідування, копіювання природи і, відповідно, не може бути не пов'язаною з предметно-практичною діяльністю. За трактуванням іншої концепції творчість – прерогатива Бога як творця всього живого, адже кожен крок і маніпуляція, навіть креативного наповнення підпорядкована волі Творця. Вже в творах Платона стверджується, що справжнє покликання душі полягає у "спілкуванні з божественним, чистим і єдиноподібним. Скорбота, радощі та інші тілесні і психічні потяги прив'язують душу до більш низьких рівнів людського існування, а тому не дозволяють душі проявити притаманний їй трансцендентний вимір [5, с. 14]. Зазначене твердження трактують з одного боку – тяжіння до творчості як до божественного, високого, а з іншого – "творчість у чистій сорочці", тобто абстраговано від емоцій, вражень, специфіки організації духовної, моральної сфери особистості молодшого школяра. Ми незгодні з тим, що людина, з розвиненою морально-духовною сферою деградує. Особливо характерним для нашого суспільства є брак людяності, емпатійності. На підтвердження зазначеного, акцентуємо увагу на поглядах Є. Маланюка щодо проблеми взаємозв'язку моральності та творчості, а він вважає, що творчість має містити "духовний" елемент, тобто духовність, мо-

ральність є невід'ємним компонентом творчості [7, с. 4]. Наголошуємо на взаємозв'язку та взаємовпливі таких категорій як "творчість" і "моральність", в процесі роботи з художнім текстом. Емпатійне ставлення до прочитаного, співчуття, виявлені до героя художнього тексту, чи радість, породжена щасливим розв'язанням подій, стимулює бажання творити – бажання передати почуття від прочитаного словом та фарбами. У цьому контексті, філолого-педагогічна діяльність Б. Грінченка заслуговує особливої уваги, оскільки являє собою інтегративну систему, найважливішими складовими компонентами якої є робота над художнім текстом з моральним наповненням та стимулювання подальшого самостійного творення – розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку. Специфікою означеної форми роботи є, окрім перерахованого, можливість впливати на індивідуальний моральний досвід особистості молодшого школяра. Адже творення має бути спрямованим – мати певний вектор розвитку та наповнення, роль якого має виконувати моральність, духовність.

Креативна особистість не може бути байдужою, тому одне з найважливіших завдань сучасної психолого-педагогічної думки – комплексний підхід до проблеми розвитку творчих здібностей та емпатійного потенціалу особистості учнів молодшого шкільного віку, як компоненту гармонійного розвитку.

Близькими для досліджуваної нами проблеми є погляди неогуманістів. Зокрема Ф. Дістервег, німецький філософ та педагог, який був прихильником розвивального навчання, вважав, що вчитель має створювати всі умови для розвитку задатків, духовних сил вихованців. Він наголошував на розвитку пізнавальної активності особистості учня, адже вона є одним з рушіїв творчої діяльності. Зауважував, що поганий учитель підносить істину, а хороший учитель учить її знаходити. Ці та інші погляди на означену проблему розкрито вченим у його праці "Керівництво до освіти німецьких учителів". У своїй структурі розвитку дітей окреслив три ступені, серед них – ступінь самодіяльності (творчість), у цьому зв'язку філософ був прихильником евристичного викладання нового матеріалу. Проблема розвитку творчих здібностей має розглядатися у комплексі, оскільки творчі здібності являють собою синтез, сплав різноманітних компонентів, провідними серед яких є розумове виховання, моральний розвиток, вольовий компонент та інші індивідуальні особливості дитини.

Л. Фейєрбах по-новому підійшов до проблеми творчості, розглядаючи її не за межами людської свідомості, реальності, а в системі духовних та життєвих явищ, він надає великого значення оптимізації означеного процесу спілкуванню між людьми, співтворчості. Проблема співтворчості, як якісно нового етапу в структурі проблеми розвитку моральності, творчих здібностей набуває особливої актуальності в контексті інтегративної природи творчості загалом та творчих здібностей зокрема. Дослідник К. Фролова зазначає, що у процесі сприймання творчості, зокрема літературної, художньої, письменник прагне бути максимально зрозумілим читачеві, але при цьому йому конче необхідно

виразити і себе, і свою концепцію дійсності, тим самим вплинути на читача, захопити його своїм ідеалом. Читач у свою чергу мусить іти назустріч письменнику, щоб зрозуміти його. Емоційна динамічність, емоційна сприйнятливність – характеристики індивідуальні, але їх можна розвивати і виховувати. [14, с. 13]. Власне емоційний, чуттєвий рівень може вважатися гарантом оптимізації процесу співтворчості.

І. Франко зазначав, що необхідною характеристикою, якою має володіти творча особистість має бути засвоєння цінностей, моральних категорій. Мета розвитку такої особистості має полягати в оволодінні національною культурою рідного народу, а це сприяє формуванню моральних якостей, світоглядних орієнтирів. В подальшому, особистість, моральна сфера якої є сформованою на базі ідеалів народної художньої культури має брати творчу участь у процесі розбудови матеріальної та духовної культури як рідного краю так і світового масштабу. Загалом, ми повернулися до ідеї співтворчості, обґрунтованої нами раніше і маємо погодитись із педагогічними поглядами І. Франка, зважаючи на їхню актуальність та дієвість в процесі практичної реалізації.

На сучасному етапі розвитку педагогічної думки з'ясовано значний вплив мистецтва на розвиток здібностей особистості. І. Зязюн та Г. Сагач зазначають, що науковий та практичний інтерес мають дані про стимулюючий вплив мистецтва на здібності людей, особливо школярів, на їхній загальний розвиток, підвищення успішності. З великим навантаженням у школі можуть краще впоратися ті діти, які мають розвинені художні інтереси. Окрім цього, вчені наводять факт на підтвердження взаємодії категорій "творчість" та "моральність", стверджуючи, що встановлення гармонії між запитами і потребами людини, з одного боку, і її ідейно-моральним розвитком значною мірою залежить від художньої культури. Науковцями доведено тісний зв'язок між прихильністю людини до мистецтва і сформованістю її ідейно-моральних позицій [3, с. 23].

Орієнтуючись на "виховання естетичного почуття" та "розвиток моральних сил дитини" [12, с. 209] С.Ф. Русова вважає за необхідне вводити години для оповідань, до яких вчитель має ретельно готуватись, ретельно підбираючи твір, який був би абсолютно зрозумілим дітям: "Помічено, що на моральне виховання дітей ці години оповідань мають дуже міцний вплив. Крім того, се виробляє художній смак слухачів, розбуджує їхню літературну цікавість, розвиває їхню уяву, привчає до гарної мови" [9, с. 211]. Особливо важливим є процес передачі художнього слова: "Треба так переказати художній твір, щоб він став перед дітьми в усій своїй силі й красі, щоб захопив їх і зробив моральне й естетичне вражіння" [9, с. 210]. Важливим фактором розвитку гармонійної особистості є читання: "Треба навчити учнів "читати", себто не поверхово переглядати книжку, але вибирати з неї все, що вона дає; треба уважно вибирати перший позашкільний матеріал для читання учнів, вимагати переказу тих книжок, розмовляти з дітьми про зміст книжки, прислухатися до тих вражіннь, які діти виносять з тієї або іншої книжки, підмічати, який смак у того або іншого учня; взагалі треба ставити читання так, щоб воно не було пасивною, але цілком активною працею, яка викли-

кає в душі учнів чимало самостійних думок, спостережень і порівнянь" [9, с. 214].

М. Явоненко наголошує на важливості творчості літературної, важливість якої пояснюється унікальною роллю мовлення у життєдіяльності окремої людини і людства в цілому. У педагогічному аспекті важливим є те, що літературна творча діяльність сприяє вихованню емоційно-ціннісного ставлення до світу як особистісної характеристики, яка передбачає здатність людини бути співпричетною до духовного світу іншого. Літературна творчість у дитинстві виступає не як самоціль, а в першу чергу як засіб духовно-творчого розвитку, як важлива умова всебічного гармонійного розвитку зростаючої особистості [15, с. 18].

В. Гренджі-Донський, літератор та педагог приділяв великого значення проблемі впливу народної творчості на формування світоглядних орієнтирів особистості. Особливого значення він надавав пісням та казкам. Народні казки чинять позитивний вплив на розвиток уяви дитини, а саме уява в подальшому буде впливати на рівень розвитку творчих здібностей особистості молодшого шкільного віку. Роль казки відзначають багато українських педагогів II половини XIX-XX ст. (І. Франко, К. Ушинський, Б. Грінченко, М. Коцюбинський, В. Сухомлинський). Казкові образи є дієвим інструментом впливу на свідомість молодших школярів. Казка є ефективним методом не лише розвитку творчих здібностей особистості, а й формування морально-духовних переконань дитини. Казкові образи допомагають усвідомити різницю між добром і злом, познайомитись зі світом людських емоцій та почуттів, сприяють виділенню світоглядних орієнтирів, відкривають можливість вираження творчого потенціалу через співтворчість. Власне співтворчість і є одним з виявів творчих здібностей дитини.

Доведено, що чим молодша дитина, тим менше вона здатна до глибокого усвідомлення подій, ситуацій тощо. Часто її поведінка в екстремальних умовах детермінована впливом юрби, нестандартної ситуації, яка може бути пов'язана з такими емоціями, як страх, відчай, а це може негативно вплинути на можливість зробити самостійний вибір і реалізувати вольову дію. Змістом виховання в учнів моральної волі є робота педагога, спрямована на стимулювання вихованців до володіння собою, сміливого захисту скривдженого, немічного [12, с. 119].

З метою попередження та подолання відхилень у поведінці школярів, їх асоціальної, аморальної поведінки, розроблено систему превентивного виховання (В. Оржеховська, Т. Дем'янюк, Т. Рабченюк). С. Максимюк виділяє такі випадки поведінки учнів, які вимагають застосування превентивних, тобто запобіжних заходів керованої діяльності: правопорушення (агресія, крадіжки, брехня, що призводять до криміналу); екологічна брутальність та егоцентризм; шкідливі звички (алкоголізм, наркоманія, тютюнопаління, токсикоманія); статеві порушення та їх наслідки (статевої розпусти, венеричних хвороб та СНІДу); важкі психічні стани з наслідками (депресії, імпульсивності, агресивності, загострення психопатичних тенденцій) [6, с. 62].

Максимюк С. акцентує увагу на спрямованість виховних заходів ви-переджувального характеру: удосконалення способу життя школярів; обрання ними правильної соціальної орієнтації [6, с. 63]. Функції превентивного виховання: діагностична (виявлення причин і факторів відхилень у поведінці); реабілітуюча (перевиховна, спрямована на подолання негативних проявів у поведінці); координувальна (об'єднання зусиль усіх виховних інститутів – сім'ї, школи, громадськості, засобів масової комунікації); прогностична (передбачення можливих негативних явищ у поведінці учнів [6, с. 63].

Розглянемо класифікацію методів превенції, коротку характеристику кожного з цих методів та специфіку умов застосування, запропоновану С.П. Максимюк:

Первинна превенція – соціальна, спрямована на збереження і розвиток умов, що сприяють здоров'ю, збереженню життя дітей, попередженню негативного впливу. Вона є масовою і найбільш ефективною. До її заходів належать: заходи педагогічного захисту; фізіолого-педагогічний захист (захист здоров'я, безпека життя і розвитку); психолого-педагогічний захист (надання допомоги у психологічній стабілізації особистості, стійкості, творчої активності дитини, здатності розуміти і розкрити себе); соціально-педагогічний захист (розвиток здібностей та інтересів людини, захист її прав, розвиток позитивних якостей).

Вторинна превенція – діагностика різноманітних аспектів життєдіяльності школярів, глибокий аналіз причин і обставин, що зумовлюють їхню асоціальну поведінку. Ранню корекцію, слід починати вже в старших групах дитячого садка. Показниками ранніх відхилень є грубість, агресивність, брехливість, лінощі. До виховних заходів слід віднести самопізнання, самовизначення, саморозвиток, самореалізацію, тобто самовдосконалення.

Третинна превенція – це цілеспрямована превенція, яка поєднує у собі сукупність заходів, спрямованих на попередження переходу відхилення у поведінці в більш важку стадію. Вони повинні бути індивідуальні, цілеспрямовані. Педагогічна превенція – це частина назвально-виховного процесу освітнього закладу, вона поділяється на дві групи: загальну ранню превенцію з усіма учнями та їхніми батьками. Це комплекс впливів на свідомість, почуття і волю учнів з метою попередження антигромадської поведінки. Мета педагогічної превенції повинна втілюватися у взірець – позитивний приклад, ідеал людини, який може виступати як мета виховання – забезпечення набуття учнями особистого досвіду реалізації прав і виконання своїх людських обов'язків [6, с. 64].

Цінність використання вказаних методів превентивного виховання полягає у запобіганні аморальності поведінки школярів. При чому ефективність морального впливу визначається певними факторами: створення у закладах освіти психологічного клімату поваги до моральних норм, правил людського співіснування; відповідність змісту морального виховання його меті й рівню морального розвитку вихованців; розумне співвідношення між словесними і практичними методами виховного впливу, що забезпечує єдність моральної свідомості і поведінки; своє-

часне вживання виховних заходів, акцентування уваги на попередженні аморальних явищ в учнівському колективі; подолання авторитарного стилю у ставленні педагогів до вихованців, побудова його на принципах гуманізму [13, с. 402].

Висновки відносно інтеракції понять "творчість" та "моральність":

1. Проблема формування моральної сфери, безпосередній та опосередкований вплив на рівень розвитку та збагачення індивідуального морального досвіду особистості молодшого шкільного віку є пов'язаною з проблемою розвитку творчих здібностей, адже полікомпонентність творчості вимагає певного вектора розвитку та спрямованості.

2. Моральність є багатофакторним, соціально детермінованим явищем, безпосередньо пов'язаним із виховним впливом у процесі формування творчої особистості учня.

3. Взаємообумовленість, взаємодія розвитку моральної сфери особистості, морального потенціалу та творчих здібностей особистості виявляється у проектуючій функції моральності у контексті процесу творчості учнів.

4. Одним із засобів розвитку морального потенціалу школярів є методи превентивної педагогіки, які є зорієнтованими на попередження, профілактики аморальної поведінки учнів, за рахунок аналізу факторів впливу та групи ризику.

Література:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. – К.: Право, 2001. – 47 с.
2. Державна національна програма „Освіта”. Україна XXI століття. – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
3. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
4. Любар О.О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д.Т. Історія української педагогіки / За редакцією дійсного члена АПН України М.Г. Стельмаховича. – Київ: Інститут змісту і методів навчання МО України, 1988 – 355 с.
5. Лях В. Трансцендентний вимір людського буття // Філософія Історія Політологія К.: "Генеза". – 1(4), 1996. – С. 14-24.
6. Максимюк С.П. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005 – 667 с.
7. Маланюк Є. Творчість і національність // Основа: Часопис. – К., 1994. – № 27 (5). – С. 3-14.
8. Павленко О.В. Проекційна функція художнього твору в системі формування емпатійного потенціалу молодшого школяра в контексті педагогічної парадигми С.Ф. Русової. // Вісник ЧДПУ ім. Т. Шевченка. Вип. 47. Серія: пед. науки: 36. – Чернігів: ЧДПУ, 2007. – № 47. – С. 138-141.
9. Павленко О.В. Проекція моральності на процес творчості молодших школярів// Вісник ЧДПУ ім. Т. Шевченка. Вип. 38. Серія: пед. науки: 36. – Чернігів: ЧДПУ, 2006. – № 38. – С. 85-89.
10. Палеха Ю.І., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навч.-метод. посіб. – К.: Вид-во ЄУФІСМБ, 1999. – 154 с.
11. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.
12. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн. 1 /За ред. Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук. – К.: Либідь, 1997. – 272 с.
13. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки: Посібник. – К.: Академвидав, 2003. – 504 с.
14. Цікаве літературознавство // К.П. Фролова. – К.: Освіта, 1991. – 192 с.
15. Явоненко М.В. Система творчих завдань міжпредметного характеру як засіб розвитку літературно-творчих здібностей молодших школярів: Автореф. дис. канд. пед. наук., Інститут педагогіки АПН України. – Київ, 2007. – 23 с.